

Φίλιππος Β΄ Βασιλεύς Μακεδόνων καὶ ἡ ἀνάπτυξη τοῦ μακεδονικοῦ βασιλείου

Μιλτιάδης Β. Χατζόπουλος

Ακαδημαϊκός
Ὁμότιμος Διευθυντής Ἐρευνῶν
Κέντρο Ἑλληνικῆς καὶ Ρωμαϊκῆς
Αρχαιότητος (ΚΕΡΑ)

Ὁ Φίλιππος, τρίτοτοκος γιὸς τοῦ βασιλέως τῶν Ἀργεαδῶν Μακεδόνων Ἀμύντα Γ΄ καὶ τῆς Εὐρυδίκης, θυγατέρας τοῦ βασιλέως τῶν Λυγκηστῶν Μακεδόνων, γεννήθηκε τὸ 382 π.Χ. Ὁ πρεσβύτερος ἀδελφός του Ἀλέξανδρος Β΄, πού εἶχε διαδεχθεῖ τὸν Ἀμύντα, εἶχε πέσει θύμα δολοφονίας. Ὁ ἕτερος ἀδελφός του Περδίκκας Γ΄ ἔκειτο νεκρὸς μαζί με 4.000 Μακεδόνες μετὰ ἀπὸ μία ὀλέθρια ἡττα ἀπὸ τοὺς Ἰλλυριοὺς τὸ θέρος τοῦ 360 π.Χ. Τὸ βασίλειο τῆς Μακεδονίας εἶχε βυθισθεῖ σὲ κρίση πού ἀπειλοῦσε τὴν ἴδια του τὴν ὑπαρξη. Ἰλλυριοί, Παίονες, Θρᾶκες, Ἀθηναῖοι ἐπέπιπταν ἀπὸ ὅλα τὰ σημεία τοῦ ὀρίζοντος στὸ βασίλειο εἴτε γιὰ νὰ τοῦ ἀποσπάσουν ἐπαρχίες εἴτε μετὰ τὸ πρόσχημα νὰ ἐγκαταστήσουν κάποιον ἀναταπαιτητὴ τῆς ἐπιλογῆς τους στὸν θρόνο. Ἡ συνέχεια τῆς ἱστορίας εἶναι γνωστή. Ἐντὸς τῶν εἴκοσι τεσσάρων ἐτῶν τῆς βασιλείας τοῦ Φιλίππου Β΄ ἡ Μακεδονία ἀπὸ κράτος στὴν περιφέρεια –ἂν ὄχι στὸ περιθώριο– τῆς ἑλληνικῆς οἰκουμένης ἔγινε ἡ μεγαλύτερη δύναμη ὄχι μόνον τῆς Ἑλλάδος, ἀλλὰ ἐπίσης τῆς Νοτιο-Ἀνατολικῆς Εὐρώπης.

Λέξεις εὐρετηρίου

Μακεδονία
Φίλιππος Β΄
στρατός
πολιτικοὶ θεσμοί

1. Προσωπογραφία του Φιλίππου Β΄ από μετάλλιο ρωμαϊκῶν χρόνων. Ἐθνικὴ Βιβλιοθήκη Παρισίου (Φίλιππος. Βασιλεύς Μακεδόνων, Ἀθήνα 2006).

Ἡ συνέχεια τῆς ἱστορίας εἶναι γνωστή. Ἐντὸς τῶν εἴκοσι τεσσάρων ἐτῶν τῆς βασιλείας τοῦ Φιλίππου Β΄ ἡ Μακεδονία ἀπὸ κράτος στὴν περιφέρεια –ἂν ὄχι στὸ περιθώριο– τῆς ἑλληνικῆς οἰκουμένης ἔγινε ἡ μεγαλύτερη δύναμη ὄχι μόνον τῆς Ἑλλάδος, ἀλλὰ ἐπίσης τῆς Νοτιο-Ἀνατολικῆς Εὐρώπης. Ὁ ἱστορικὸς Θεόπομπος, πού συνέγραψε σὲ 58 βιβλία τῶν *Φιλιππικῶν Ἱστοριῶν* τὰ ἔργα καὶ τίς ἡμέρες τοῦ Φιλίππου, μπορούσε δικαίως νὰ ἰσχυρίζεται «μηδέποτε τὴν Εὐρώπην ἐνηνοχέσαι τοιοῦτον ἄνδρα οἶον τὸν Ἀμύντου Φιλίππον». Ὁ Φίλιπ-

πος τριπλασίασε τὴν ἔκταση τοῦ βασιλείου του. Ἐνίκησε καὶ ὑπέταξε Ἰλλυριοὺς, Παίονες, Θρᾶκες καὶ Γέτες. Ἐπεβλήθη ὡς αἰρετὸς ἀνώτατος ἄρχων τῶν Θεσσαλῶν. Τὸ 338 π.Χ., δύο χρόνια πρὶν ἀπὸ τὴν δολοφονία του, συνέτριψε στὴν Χαιρώνεια τὴν ἀντιμακεδονικὴ συμμαχία τῶν Νοτίων Ἑλλήνων καὶ κατόρθωσε νὰ ἀναγνωρισθεῖ ὡς ἐπὶ κεφαλῆς συνομοσπονδίας τῶν κρατῶν τῆς Ἑλλάδος καὶ ἀρχιστράτηγος τῶν στρατιῶν τῆς Ἑλληνικῆς Συμμαχίας στὸν πόλεμο κατὰ τῶν Περσῶν. Οἱ ἐξαιρετικὲς τοῦ ἱκανότητες καὶ τὰ στρατιωτικὰ του κατορθώματα

έχουν επανειλημμένως περιγραφεί, αναλυθεί και έξυμνηθεί. Άλλα ή λάμψη τους έχει επίσκιάσει τὸ γεγονός ὅτι δὲν θὰ εἶχαν ἐπιφέρει διαρκή ἀποτελέσματα, ἂν ὁ Φίλιππος δὲν μπορούσε νὰ στηρίζεται στὴν σταθερὴ βάση μιᾶς Μακεδονίας ἐνωμένης ὑπὸ τὸ σκῆπτρο του. Ἡ ἐνότητα τῆς Ἑλλάδος ἦταν ἐφήμερη, ἀλλὰ ἡ Μακεδονία ὑπὸ τὸν Ἀλέξανδρο χάρις στὴν μεταρρυθμιστικὴ πολιτικὴ τοῦ Φιλίππου κατέκτησε σχεδὸν ὅλην τὴν τότε γνωστὴ οἰκουμένη. Ἀκόμη καὶ μετὰ τὴν διάσπαση τῆς αὐτοκρατορίας τοῦ Ἀλεξάνδρου παρέμεινε μεγάλη δύναμη ἐπὶ σχεδὸν δύο αἰῶνες. Τὸ ἐπίτευγμα αὐτὸ τοῦ μεγάλου Μακεδόνα βασιλέως εἶναι τὸ ἀντικείμενο τοῦ παρόντος ἄρθρου.

Ὅλοι συμφωνοῦν ὅτι πρὶν ἀπὸ τὴν βασιλεία τοῦ Φιλίππου ἡ κύρια αἰτία τῆς ἀδυναμίας τῆς Μακε-

δονίας ἦταν ἡ ἔλλειψη ἐνότητας μεταξὺ Ἄνω καὶ Κάτω Μακεδονίας, μεταξὺ Δύσεως καὶ Ἀνατολῆς, τὴν ὁποία ἐκμεταλλεύονταν ὅσοι μπορούσαν νὰ ἔχουν συμφέρον. Ἡ παράδοξη συνέπεια τῆς ἐπιτυχίας τοῦ Φιλίππου νὰ ἐπεκτείνει τὴν ἐπικράτειά του ἦταν ἡ ἐνίσχυση τοῦ κινδύνου διασπάσεως μιᾶς χώρας ποῦ εἶχε καταστῆ ἀκόμη πιὸ ἀνομοιογενής. Ὁ Φίλιππος κατόρθωσε νὰ ἀποκρούσει τὶς ἐπιθέσεις τῶν ἐχθρῶν του καὶ νὰ διευρύνει τὰ σύνορα τοῦ βασιλείου του ἀπὸ τὴν περιοχὴ τῶν Πρεσπῶν καὶ τῆς Λιχνίτιδος λίμνης (λίμνη Ἀχρίδος) μέχρι τὸν Στρυμόνα καὶ ἐπέκτεινε. Κατὰ συνέπεια ὀφείλε νὰ ἀντιμετωπίσει τὸ πρόβλημα τῆς ἐνοποιήσεως ἐνὸς ἑτερόκλητου βασιλείου ἢ μᾶλλον τριῶν, ἂν ὄχι καὶ τεσσάρων, βασιλείων:

2. Χάρτης τῆς ἀρχαίας Μακεδονίας (Φίλιππος. Βασιλεύς Μακεδόνων, Ἀθήνα 2006).

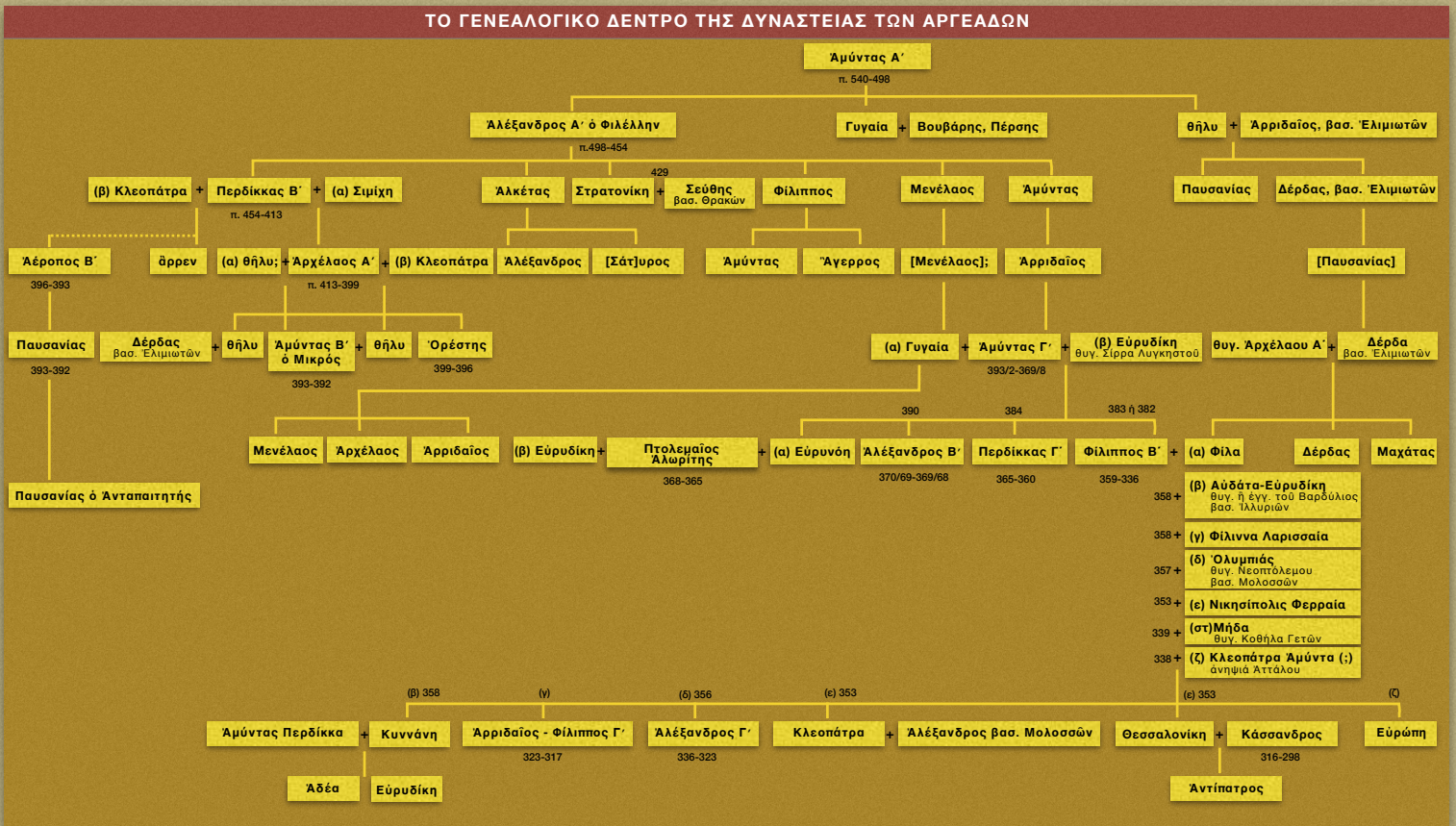
1. του Παλαιού Βασιλείου της πεδιάδος της Ήμαθίας, τὸ λίκνο τῆς μακεδονικῆς δυνάμεως κατὰ τὸν εὐφυῆ χαρακτηρισμὸ τοῦ Alfred Delacoulonche,
2. τῶν Νέων Χωρῶν κατὰ μῆκος καὶ ἀνατολικῶς τοῦ Ἄξιου, ποὺ εἶχαν προσαρτηθεῖ ἀπὸ τὸν Ἀλέξανδρο Α΄ (Κάτω Παιονία, Μυγδονία, Ἄνθεμοῦς καὶ Κρηστωνία),
3. τῶν βασιλείων τῆς Ἄνω Μακεδονίας (Ἐλίμεια, Λύγκος, Ὀρεσίς, Τυμφαία-Παραυαία),
4. τῶν κατακτήσεων τοῦ ἴδιου τοῦ Φιλίππου στὴν Χαλκιδική, τὴν κοιλάδα τοῦ Στρυμόνος καὶ ἐπέκεινα στὴν Θράκη.

Ἄλλὰ ὑπῆρχαν καὶ ἄλλες αἰτίες διχόνοιας ἐξ ἴσου σημαντικές: α) οἱ δυναστικές ἔριδες λόγῳ τῶν ἀμφισβητούμενων κανόνων διαδοχῆς τοῦ βασιλικοῦ οἴκου τῶν Τημενιδῶν, ποὺ ἐπιδεινώνονταν ἀπὸ τὸ

ὑπερβολικὸ πολιτικὸ βᾶρος ἑνὸς μικροῦ κύκλου ἀριστοκρατῶν κατὰ τὴν ἀνάδειξη τοῦ διαδόχου τοῦ θρόνου, καὶ β) ἀπὸ τὶς φυγόκεντρες τάσεις τῶν μακεδονικῶν πόλεων καὶ τῶν προυχόντων τους.

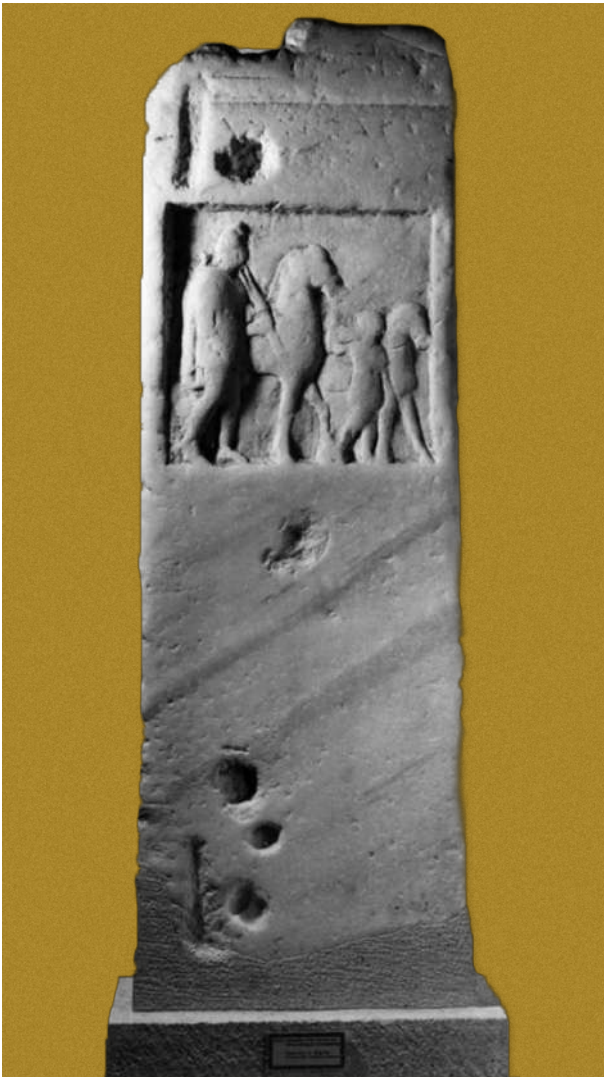
Ὁ Φίλιππος, ὁ ὁποῖος ἀνέλαβε τὴν ἐξουσία μετὰ τὴν συντριβὴ τοῦ μακεδονικοῦ στρατοῦ καὶ τὸν θάνατο τοῦ ἀδελφοῦ του Περδίκκα Γ΄, δὲν μποροῦσε νὰ δράσει παρὰ μόνον σταδιακά. Οἱ μεταρρυθμίσεις ποὺ ἐνίσχυσαν τὰ θεμέλια τῆς βασιλικῆς ἐξουσίας καὶ ἐξασφάλισαν τὴν ἐνότητα τῆς Μακεδονίας ἐπὶ δύο σχεδὸν αἰῶνες ἐκτείνονται στὸ μεγαλύτερο μέρος τῆς εἰκοσιτετραετοῦς βασιλείας του. Τὸ μεταρρυθμιστικὸ δαιμόνιο τοῦ Φιλίππου ἐφαρμόσθηκε σὲ δύο ἐπίπεδα: στὸ ἐπίπεδο τῆς κεντρικῆς καὶ σὲ ἐκείνο τῆς τοπικῆς ἐξουσίας.

ΤΟ ΓΕΝΕΑΛΟΓΙΚΟ ΔΕΝΤΡΟ ΤΗΣ ΔΥΝΑΣΤΕΙΑΣ ΤΩΝ ΑΡΓΕΑΔΩΝ

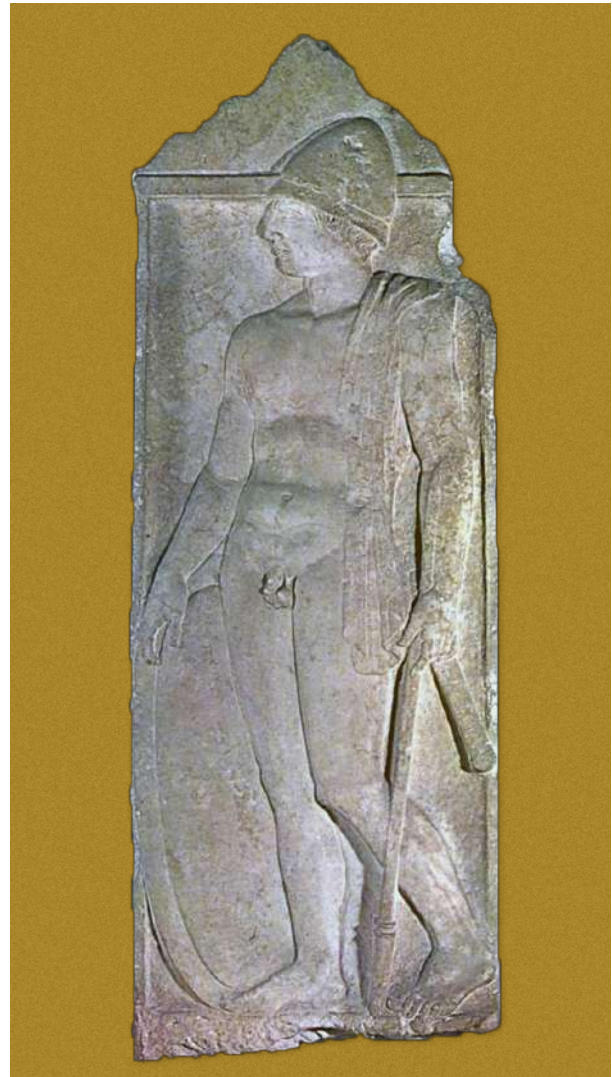

© Περιοδικό Θέματα Αρχαιολογίας 2018

3. Ὁ Φίλιππος Β΄, γιὸς τοῦ Ἀμύντα Γ΄ καὶ τῆς Εὐρυδίκης, ὑπῆρξε γόνος τῆς δυναστείας τῶν Ἀργεαδῶν. Τὸ γενεαλογικὸ δέντρο περιλαμβάνει ὅλα τὰ μέλη τῆς δυναστείας ἀπὸ τὸν Ἀμύντα Α΄ ἕως τὸν Ἀλέξανδρο τὸν Μέγα.

4. Ανάγλυφη παράσταση Μακεδόνας ἰππέως, με τὸν ἱπποκόμο του, 4ος αἰ. π.Χ. Αρχαιολογικὸ Μουσεῖο Βέροιας.

5. Ανάγλυφη παράσταση Μακεδόνα πολεμιστή ἀπὸ ἐπιτύμβια στήλη τῆς Πέλλας, τέλους 4ου αἰ. π.Χ. Αρχαιολογικὸ Μουσεῖο Κωνσταντινούπολης.

Ἡ στρατιωτικὴ μεταρρύθμιση καὶ ἡ κεντρικὴ ἐξουσία

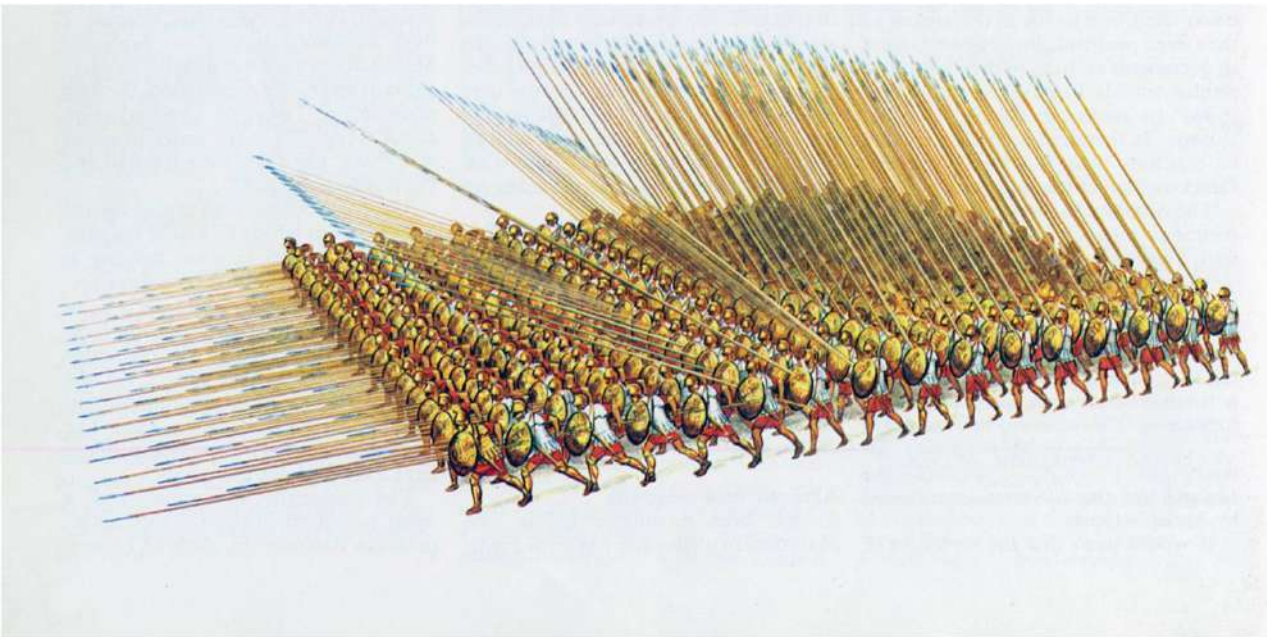
Οἱ πάντες ὑπογραμμίζουν τὴν σημασία τῶν στρατιωτικῶν μεταρρυθμίσεων τοῦ Φιλίππου. Ἐλάχιστοι ὅμως ἀναζητοῦν τὴν πολιτικὴ, κοινωνικὴ καὶ οἰκονομικὴ πραγματικότητα πού αὐτὲς προϋποθέτουν ἢ εἶχαν ὡς συνέπεια.

Οἱ πληροφορίες τοῦ Θουκυδίδη γιὰ τὶς ἐπιχειρήσεις τοῦ Πελοποννησιακοῦ πολέμου στὰ θέατρα τῆς Βορείου Ἑλλάδος καὶ τοῦ Ξενοφώντος γιὰ τὴν σύγκρουση Λακεδαιμονίων καὶ Χαλκιδικοῦ Κοινοῦ μᾶς ἐπιτρέπουν νὰ σχηματίσουμε μιὰν ἰδέα γιὰ τὸν μακεδονικὸ στρατὸ πρὶν ἀπὸ τὸν Φίλιππο. Αὐτὸς ἀποτελεῖτο οὐσιαστικά:

α) ἀπὸ ἓνα ἀξαιρετὸ ἀλλὰ ὀλιγάριθμο βαρὺ ἱππικὸ (ἄνδρας ἰππέας τε ἀγαθοὺς καὶ τεθωρακισμένους κατὰ τὸν Θουκυδίδη), πού ἀπετελεῖτο ἀπὸ τοὺς ἐταίρους τοῦ βασιλέως, δηλαδὴ τὴν μακεδονικὴ ἀριστοκρατία,

β) ἀπὸ ἀκόμη ὀλιγαριθμότερο ὀπλιτικὸ πεζικὸ ἀπὸ πολῖτες τῶν λιγοστῶν πόλεων τοῦ βασιλείου, εἴτε μακεδονικὰ ἰδρύματα, εἴτε πρῶην νοτιοελλαδικὲς ἀποικίες,

γ) ἀπὸ «ψιλοὺς», δηλαδὴ ἐλαφρὸ πεζικὸ, τοξότες, σφενδονῆτες, ἀκοντιστὲς κλπ., πού στρατολογουῦντο ἀπὸ βαρβαρικὰ φύλα ὑποτελεῖ στὸν Μακεδόνα βασιλέα.

6. Αναπαράσταση μακεδονικής φάλαγγας.

Αύθεντικό όπλιτικό πεζικό, τὸ κατ' ἑξοχὴν ὄπλο τῆς κλασικῆς Ἑλλάδος, δὲν ὑπῆρχε, τουλάχιστον σὲ ἐπάρκεια γιὰ νὰ διασφαλίζει τὴν ἄμυνα τῆς Μακεδονίας. Ἡ ἀπουσία του ἢ ἡ ἀσημαντότητά του ἀντικατοπτρίζει τὴν ἀπουσία τῶν ἐλεύθερων μικροκαλλιεργητῶν ἀπὸ τὴν πολιτικὴ σκηνή. Αὐτὸ δὲν εἶναι διόλου παράξενο στὸ ἀρχαιοελληνικὸ περιβάλλον, ὅπου στρατιωτικὴ συμβολὴ καὶ πολιτικὸ βᾶρος εἶναι στοιχεῖα ἀλληλένδετα. Ἔτσι μέχρι τὴν ἐποχὴ τοῦ Φιλίππου Β', ὅποια καὶ ἂν ἦταν τὰ θεωρητικὰ δικαιώματα τῆς μακεδονικῆς ἐκκλησίας, στὴν πράξη τὴν πολιτικὴ ἐξουσία ἐνέμοντο μεταξύ τους ὁ βασιλεὺς, στρατιωτικὸς καὶ θρησκευτικὸς ἐπὶ κεφαλῆς τοῦ ἔθνους καὶ μόλις μία ἑκατοντάδα οἰκογένειες ἀριστοκρατῶν, ἐταίρων τοῦ βασιλέως, ὁ ὁποῖος μπορούσε εὐκόλα νὰ ἀποβεῖ ὀμηρὸς τους.

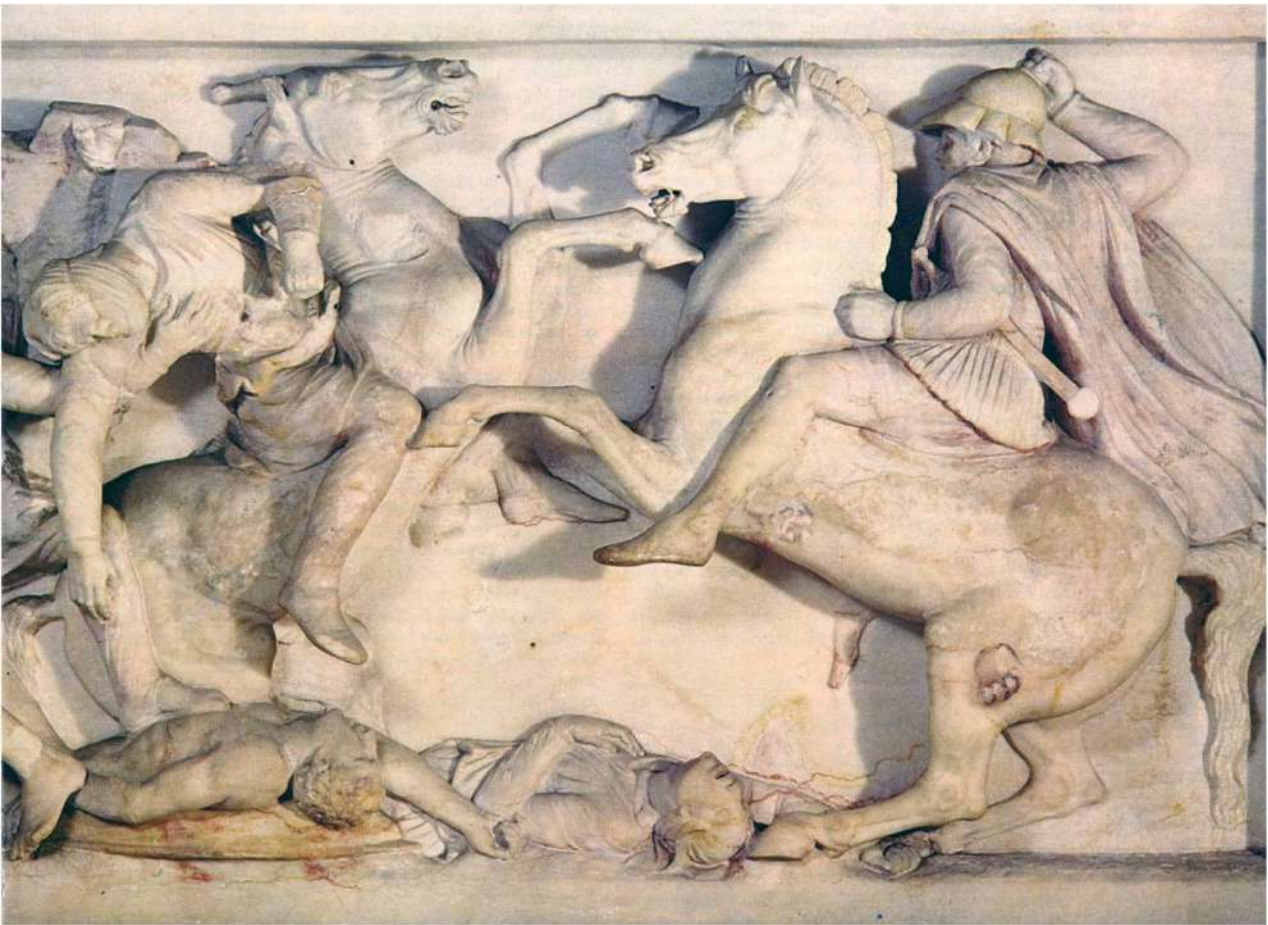
Ἡ ἑκταση καὶ ἡ ἀποτελεσματικότητα τῶν στρατιωτικῶν μεταρρυθμίσεων τοῦ Φιλίππου Β' δὲν συνάγονται μόνον ἀπὸ τὶς ἐπιτυχίες τοῦ μακεδονικοῦ στρατοῦ ποὺ ὑπέταξε στὸν βασιλέα ὅλη σχεδὸν τὴν Χερσόνησο τοῦ Αἴμου ἀπὸ τὰ σύνορα τῆς Ἰλλυρίας μέχρι τὶς ἐκβολές τοῦ Ἰστρου. Μαρτυροῦνται ἐπίσης ρητὰ ἀπὸ τοὺς ἀρχαίους συγγραφεῖς καὶ πρωτίστως ἀπὸ τὸν Διόδωρο τὸν Σικελιώτη στὴν ἀρχὴ τοῦ ΙΣΤ' βιβλίου τῆς Βιβλιοθήκης του (16.3.1-2):

«Ὁ Φίλιππος...τοὺς Μακεδόνας ἐν συνεχέσιν ἐκκλησίαις συνέχων καὶ τῇ τοῦ λόγου δεινότητι

προτρεπόμενος ἐπὶ τὴν ἀνδρείαν εὐθαρσεῖς ἐποίησε, τὰς δὲ στρατιωτικὰς τάξεις ἐπὶ τὸ κρεῖττον διορθωσάμενος καὶ τοὺς ἄνδρας τοῖς πολεμικοῖς ὄπλοις δεόντως κοσμήσας, συνεχεῖς ἐξοπλισίας καὶ γυμνασίας ἐναγωνίου ἐποίητο. ἐπενόησε δὲ καὶ τὴν τῆς φάλαγγος πυκνότητα καὶ κατασκευὴν, μιμησάμενος τὸν ἐν Τροίᾳ τῶν ἠρώων συνασπισμόν, καὶ πρῶτος συνεστήσατο τὴν μακεδονικὴν φάλαγγα».

Ἡ μεταρρύθμιση τῶν μονάδων τοῦ στρατοῦ καὶ ἰδίως τοῦ βαρέος πεζικοῦ, γιὰ τὸ ὁποῖο γίνεται ἰδιαίτερως λόγος ἐδῶ, μᾶς εἶναι γνωστὴ ἀπὸ τὴν ἱστορία τῶν ἐκστρατειῶν τοῦ Φιλίππου Β' καὶ τοῦ Μεγάλου Ἀλεξάνδρου. Ἡ βασικὴ μονάδα ἦταν ἡ «τάξις» ποὺ στρατολογεῖτο κατὰ γεωγραφικὲς περιφέρειες. Ἡ τάξις ὑποδιαιρεῖτο σὲ δύο πεντακοσιάρχες, σὲ λόχους καὶ δεκάδες, δηλαδὴ σὲ σειρὲς τῶν δέκα (καὶ κατόπιν δέκα ἕξι) ἀνδρῶν.

Ἐν τούτοις ὁ μείζων νεωτερισμὸς τοῦ Φιλίππου συνίστατο στὴν ἐπιλογή τοῦ ὀπλισμοῦ τοῦ νέου μακεδονικοῦ πεζικοῦ. Ἐπρόκειτο πράγματι γιὰ πραγματικὴ στρατιωτικὴ ἐπανάσταση, καθὼς εὐνοοῦσε τὸν ἐπιθετικὸ ὀπλισμὸ εἰς βᾶρος τοῦ ἀμυντικοῦ, ὅπως ἴσχυε μέχρι τότε στὶς ἐλληνικὲς ὀπλιτικὲς δυνάμεις. Ὁ Φίλιππος κατήργησε τὸν μεταλλικὸ θώρακα καὶ ἐμείωσε τὴν διάμετρο τῆς ἀσπίδας ἀπὸ τὰ περίπου 90 στὰ περίπου 65 ἑκατοστά. Ἡ μικρότερη αὐτὴ ἀσπίδα ἦταν ἀνηρητημένη ἀπὸ τὸν τράχηλο καὶ ὑποστηριζόταν ἀπὸ τὸν ἀριστερὸ πῆχυ

7. Λεπτομέρεια τής «σαρκοφάγου του Μ. Αλεξάνδρου». Αρχαιολογικό Μουσείο Κωνσταντινούπολης.

του φαλαγγίτη. Έτσι αυτός είχε και τὰ δύο χέρια του ἐλεύθερα και μπορούσε νὰ χειρίζεται ἀντὶ τοῦ δόρατος, λόγχης μήκους δύο περίπου μέτρων, τὴν σάρισα, κοντάρι μήκους 4,5 ἕως 6 μέτρων. Ἡ νέα μακεδονικὴ φάλαγξ μπορούσε νὰ προβάλλει πέντε αἰχμές σαρισῶν ἐναντίον κάθε ὀπλίτη τῆς κλασικῆς φάλαγγος, ἐνῶ ἡ λόγχη τοῦ τελευταίου αὐτοῦ δὲν μπορούσε κἄν νὰ φθάσει τὸν πρῶτο στίχο τῶν Μακεδόνων φαλαγγιτῶν. Ὁ νέος ὀπλισμὸς ποὺ δὲν περιελάμβανε τὸν δαπανηρὸ μεταλλικὸ θώρακα παρουσίαζε ἕνα ἐπὶ πλέον πλεονέκτημα. Ἐστοίχιζε πολὺ λιγώτερο, ἐπομένως δὲ ἐπέτρεπε τὸν ἐξοπλισμὸ μεγαλύτερου ἀριθμοῦ Μακεδόνων και κατὰ συνέπειαν τὴν συμμετοχὴ τους στὸν στρατιωτικὸ και πολιτικὸ γίνεσθαι τοῦ βασιλείου (περίπου 30.000 ἄνδρες κατὰ τὸ τέλος τῆς βασιλείας τοῦ Φιλίππου Β΄).

Ὁ Φίλιππος ἐπὶ πλέον τῶν ἀνδρῶν τοῦ βαρέος πεζικοῦ ποὺ στρατολογοῦντο ἐπὶ γεωγραφικῆς βάσεως, ἀνάλογα μὲ τὶς ἀνάγκες, και γιὰ τὴν διάρκεια

μῆδος συγκεκριμένης ἐκστρατείας, ὀργάνωσε ἕναν πυρῆνα ἐπαγγελματικοῦ στρατοῦ (Θεόπομπος, FGrHist 115 F 348: *ἐκ πάντων Μακεδόνων ἐπίλεκτοι οἱ μέγιστοι και ἰσχυρότατοι ἐδορυφόρου τὸν βασιλέα και ἐκαλοῦντο πεζέταιροι*). Τὸ σῶμα αὐτὸ ἀριθμοῦσε περί τούς 3.000 ἄνδρες.

Παράλληλα ὁ Φίλιππος δὲν παραμέλησε τὸ ἵππικὸ και ἐφρόντισε νὰ αὐξήσει τὴν δύναμή του. Ἀφ' ἐνός διηύρυνε τὴν στρατολόγηση τῶν λεγομένων ἀμφ' αὐτὸν ἐταίρων. Χάρης σὺς κατακτήσεις του εἶχε τὴν δυνατότητα νὰ τοὺς προικίζει μὲ γαῖες ἀπὸ τὴν βασιλικὴ χώρα, ὥστε νὰ μποροῦν νὰ ἀφιερωθοῦν ἀποκλειστικὰ στὴν ὑπηρεσία τοῦ βασιλέως. Ἐτσι κατὰ τὰ τέλη τῆς βασιλείας του ὁ ἀριθμὸς τους ἔφθανε σχεδὸν τοὺς 800, ἐκ τῶν ὁποίων ἕνα μέρος, ὑπηρετοῦσαν στὸ λεγόμενο ἄγγμα, τὴν ἔφιππη βασιλικὴ φρουρά. Παράλληλα οἱ πολῖτες τῶν ὁποίων τὰ εἰσοδήματα τοὺς ἐπέτρεπαν νὰ ἐκτρέφουν ἄλογα σχημάτιζαν ἴλες βαρέος ἵππικὸ ἐπὶ γεωγραφικῆς βάσεως και γιὰ τὴν

διάρκεια συγκεκριμένης έκστρατείας, κατά τὸ ὑπόδειγμα τῶν φαλαγγιτῶν. Ἴλιες ἐλαφροῦ ἵππικοῦ, καὶ μονάδες τοξοτῶν, ἀκοντιστῶν, σφενδονητῶν καὶ χειριστῶν πολιορκητικῶν μηχανῶν συμπλήρωναν τὶς δυνάμεις ἐνὸς στρατοῦ ἱκανοῦ νὰ ἀντιμετωπίσει κάθε περίσταση.

Ὅσο καὶ ἂν φαίνεται ἐκπληκτικό, οἱ πηγές μας, ἀθηνοκεντρικὲς καὶ ἀδιάφορες γιὰ τὴν ἐσωτερικὴ ἱστορία τοῦ βασιλείου, σιγοῦν πλήρως γιὰ τὶς πολιτικὲς ἐπιπτώσεις πού οἱ στρατιωτικὲς μεταρρυθμίσεις ἀναπόφευκτα εἶχαν. Εἶναι ὅμως δυνατόν νὰ τὶς συναγάγουμε ἀπὸ τὰ συμπεράσματα πού ἐξήγαγε ὁ διάδοχος τοῦ Φιλίππου στὴν ἀρχὴ τῆς βασιλείας του. Μνημονεύονται σε ἓνα ἀπόσπασμα τοῦ Ἀναξιμένους τοῦ Λαμψακηνοῦ (FGrHist 72 F4), συγγραφῆς σύγχρονου τῶν γεγονότων. Τὸ ἀδέξιο ἢ πλημμελῶς παραδιδόμενο χωρίο ἔχει προκαλέσει ἀτελείωτες διχογνωμίες, ἔχει δὲ ὡς ἐξῆς: «Ἀναξιμένης ἐν α'. Φιλιππικῶν περὶ Ἀλεξάνδρου λέγων φησὶν· ἔπειτα τοὺς μὲν ἐνδοξοτάτους ἵππεύειν συνεθίσας ἐταίρους προσηγόρευσεν, τοὺς δὲ πλείστους καὶ τοὺς πεζοὺς εἰς λόχους καὶ δεκάδας καὶ τὰς ἄλλας ἀρχὰς διελθὼν πεζεταίρους ὠνόμασεν, ὅπως ἐκάτεροι μετέχοντες τῆς βασιλικῆς ἐταιρείας προθυμότετοι διατελῶντες ὦσιν».

Ἡ ταύτιση αὐτοῦ τοῦ βασιλέως Ἀλεξάνδρου ἔχει διὰ μακρῶν καὶ μὲ ὀξύτητα ἀμφισβητηθεῖ. Κρίνω ὅτι ὁ G. T. Griffith ἔχει προσκομίσει τὴν ὀριστικὴ ἀπόδειξη ὅτι ὁ Ἀλέξανδρος αὐτὸς δὲν μπορεῖ νὰ εἶναι ἄλλος ἀπὸ τὸν Ἀλέξανδρο Γ', τὸν ἐπιλεγόμενο Μέγα. Πράγματι, μόνον ἀπὸ τὴν βασιλεία τοῦ Μεγάλου Ἀλεξάνδρου οἱ προσηγορίες τοῦ ἐταίρου καὶ τοῦ πεζεταίρου, οἱ ὁποῖες κατὰ τὴν βασιλεία τοῦ Φιλίππου ἐδίδοντο μόνον σὲ ἐπίλεκτα σώματα, ἐπεκτείνονται στὸ σύνολο τοῦ βαρέος ἵππικοῦ καὶ τοῦ βαρέος πεζικοῦ ἀντίστοιχα. Ἐπὶ πλέον ὁ Ἀλέξανδρος ὁ Μέγας εἶναι ὁ μόνος τὸν ὁποῖον ὁ λεξικογράφος Ἀρποκρατίων, στὸν ὁποῖον ὀφείλουμε τὸ χωρίο τοῦ Ἀναξιμένους, θὰ ἀποκαλοῦσε ἀπλῶς μὲ τὸ ὄνομά του χωρὶς πατρωνυμικὸ ἢ ἄλλη προσωνυμία. Οὔτε ὁ Ἀλέξανδρος οὔτε κανένας ἄλλος Μακεδῶν βασιλεὺς βέβαια δὲν δημιούργησε οὔτε τὸ σῶμα τοῦ βαρέος ἵππικοῦ, τὸ ὁποῖο ὑπῆρχε ἀπὸ ἀρχαιοτάτων χρόνων, οὔτε τὸ σῶμα τοῦ βαρέος πεζικοῦ, τὸ ὁποῖο ὀργανώθηκε, ὅπως μόλις εἶδαμε, ἀπὸ τὸν πατέρα του. Ὁ Ἀλέξανδρος ἀπλῶς ἐπεξέτεινε τὴν προσηγορία τοῦ

8. Παράσταση νεκροῦ Μακεδόνα πολεμιστῆ ἀπὸ τοιχογραφία τοῦ λεγόμενου «Τάφου τῶν Λευκαδίων». Τέλος 4ου αἰ. π.Χ (Φίλιππος. Βασιλεύς Μακεδόνων, Ἀθήνα 2006).

εταίρου σ' όλους τους Μακεδόνες που υπηρετούσαν στο βαρύ ιππικό και στην φάλαγγα.

Είναι προφανές ότι ο Αλέξανδρος με τούτη την πράξη του επικύρωσε άπλως την κοινωνική και πολιτική προαγωγή των κοινών Μακεδόνων πολιτών που συντελέσθηκε επί της βασιλείας του πατέρα του και που τους άνυψωσε στο επίπεδο των εταίρων κατά την πρό του Φιλίππου εποχή. Με άλλα λόγια οί Μακεδόνες αυτοί είχαν άποκτήσει τὰ πλήρη πολιτικά δικαιώματα που άποτελούσαν άλλοτε προνόμιο του άμεσου βασιλικού περιβάλλοντος. Αυτό έξηγει τὸ πάθος με τὸ όποιο οί κοινοί Μακεδόνες ήσαν προσηλωμένοι στην μνήμη του Φιλίππου και των άμεσων άπογόνων του, που άνέδειξαν τὰ γεγονότα στην Βαβυλώνα μετά τὸν θάνατο του Αλέξανδρου. Έκει οί φαλαγγίτες άπήτησαν ως βασιλέα όχι τὸν γιό του Αλέξανδρου από μία Άσιανή, αλλά τὸν έτεροθαλή άδελφό του Άρριδαίο, παρ' ότι αυτός ήταν πνευματικά άνάπηρος, διότι ήταν *Philippo genitus*, γεννημένος από τὸν Φίλιππο, *stirpem Philippi*, βλαστὸς από την ρίζα του Φιλίππου.

Πράγματι ό Φίλιππος, για νά άντιμετωπίσει τὸ πρόβλημα μιάς άνυπότακτης –άν όχι και συνωμοτικής– άριστοκρατίας, που ήταν κατά τὸ παρελθὸν υπεύθυνη για τὴν έξορία του πατέρα του Άμύντα Γ' και για τὸν φόνο του άδελφου του Αλέξανδρου Β', έπέλεξε τὴν φυγή πρὸς τὰ έμπρὸς στοιχηματίζοντας στην μελλοντική άνάπτυξη του βασιλείου. Άντι νά καταργήσει τὸν θεσμό των εταίρων, αύξησε ριζικά τὸν αριθμό τους. Άνυψωσε στην τιμητική αύτὴν κατηγορία Μακεδόνες και άλλους Έλληνες, τὸς όποίους έπρόικισε με γαίες στις Νέες Χώρες πέραν του Άξιού, που θὰ τὸς επέτρεπαν νά άνταποκρίνονται στις ύποχρεώσεις τους.

Ό Φίλιππος υπερέβη τὸν κίνδυνο από τὴν υπερβολική έπιρροή των παλαιών άριστοκρατικών οίκογενειών αυξάνοντας τὸν αριθμό των εταίρων. Κατὰ τρόπον ανάλογο υπερέβη τὴν άπειλή που θὰ μπορούσε νά άποτελέσει τὸ διευρυμένο σώμα των εταίρων έπιτρέποντας σὲ μεγάλο αριθμό κοινών Μακεδόνων νά συμμετέχουν στις στρατιωτικές και πολιτικές δραστηριότητες του βασιλείου έπεκτείνοντας σ' αυτούς δικαιώματα που μέχρι τότε άποτελούσαν προνόμιο των εταίρων. Η έκκλησία των Μακεδόνων συνεργόχου σὲ τακτικές συνελεύσεις δύο φορές τὸ έτος και σὲ έκτατες συνελεύσεις όποτε ό βασιλεύς τὸ έκρινε αναγκαίο άποτέλεσε αντίβαρο στους εταίρους, συμβούλους, συνδαιτυμόνες και άμεσους συμπολεμιστὸς του βασιλέως. Έτσι γίνεται κατανοητὸ γιατί οί φαλαγγίτες του Αλέξανδρου, που υπήρξαν οί μάρτυρες

9. Στήλη του τέλους του 4ου αϊ. π.Χ. με κατάλογο των έπωνύμων ιερέων του Άσκληπιού των Καλινδοίων και με άναφορά στην επανίδρυση τὴς πόλεως από τὸν Μέγα Αλέξανδρο. Αρχαιολογικό Μουσείο Θεσσαλονίκης.

και οί κατ' έξοχὴν εύνοημένοι αύτὴς τὴς κοινωνικής και πολιτικής προαγωγῆς, υπεράσπισαν τὰ προσφάτως άποκτηθέντα δικαιώματά τους με πάθος αντίστοιχο με τὴν προσήλωσή τους στην δυναστεία των βασιλέων εύεργετῶν τους.

Μεταρρυθμίσεις τὴς τοπικής έξουσίας

Η μεταρρύθμιση ή δημιουργία στο επίπεδο τὴς κεντρικής έξουσίας πολιτειακῶν όργάνων (με τὴν

10. Δίον. Αεροφωτογραφία τῶν ἐκτός τῶν τειχῶν ἱερῶν.

εὐρύτατη σημασία: Ἐκκλησία τῶν Μακεδόνων, Συνέδριο τῶν ἐταίρων) μὲ τέτοια συνείδηση κοινότητος καὶ ὁμαδικοῦ πνεύματος δὲν θὰ ἦταν δυνατὴ χωρὶς μεταρρυθμίσεις ἐξ ἴσου ριζικὲς στὸ ἐπίπεδο τῆς πόλεως καὶ τῆς περιφέρειας, μεταρρυθμίσεις ἱκανὲς νὰ μετασηματίσουν ἓνα συνονθύλευμα λαῶν καὶ πόλεων σὲ ὁμοιογενὲς κράτος.

Ὁ Φίλιππος δὲν ἄργησε νὰ ἀντιληφθεῖ ὅτι ἡ Θράκη ἀνατολικά τοῦ Στρυμόνος, πού κατοικεῖτο ἀπὸ πολυπληθῆ γηγενῆ πληθυσμὸ ἔπρεπε νὰ τύχει διαφορετικῆς μεταχειρήσεως ἀπὸ τὴν καθατὸ Μακεδονία. Ἐκεῖ περιορίσθηκε στὴν δημιουργία ἐξωτερικῆς ἐπαρχίας ὑπὸ Μακεδόνα στρατηγὸ καὶ στὴν ἴδρυση σὲ ἐπίκαιρα σημεία στρατιωτικῶν ἀποικιῶν ἱκανῶν νὰ ἐξασφαλίσουν τὸν ἔλεγχο τῶν ὑποτελῶν πληθυσμῶν. Κατὰ τὸν Φίλιππο οἱ περιοχὲς ἐπιδεκτικὲς νὰ ἀποκτήσουν ἱκανὸ βαθμὸ ὁμοιογένειας δὲν ἐπεκτείνονταν πρὸς Δυσμὰς πέρα ἀπὸ τὴν Πίνδο καὶ τὴν Λυχνίτιδα λίμνη καὶ ἀνατολικά πέρα ἀπὸ τὴν Ἀμφίπολι. Πρὸς Βορρᾶν μόνις ὑπερέβαινε σὲ ὀρισμένα σημεία τὰ σημερινὰ

σύνορα τῆς Ἑλλάδος. Πρὸς Νότον ὀριζόταν ἀπὸ τὰ στενὰ τῶν Τεμπῶν, ἔστω ἂν ἐδῶ καὶ ἐκεῖ μακεδονικὲς ἀποικίαι ἐκτός αὐτῆς τῆς περιμέτρου φρουροῦσαν τὶς προσβάσεις τοῦ βασιλείου.

Ἄλλὰ ἀκόμη καὶ ἡ καθατὸ Μακεδονία ὑφίστατο τὴν ἐπήρεια φυγόκεντρων δυνάμεων. Οἱ τάσεις ἀνεξαρτησίας ἦσαν ἀκόμη ζωντανὲς στὴν Ἄνω Μακεδονία, ὅπου μέλη τῶν παλαιῶν δυναστειῶν διέθεταν ἀκόμη ἀξιόλογη ἐπίρροή. Οἱ φιλοδοξίες πολιτικῆς αὐτονομίας παρέμεναν ἔντονες στὶς πόλεις τῆς Βοττίας, τῆς Μυγδονίας καὶ τοῦ Ἀνθεμούντος. Ἐνισχύονταν μάλιστα ἀπὸ τὴν προσάρτηση τῆς Χαλκιδικῆς καὶ τῆς κοιλάδος τοῦ Στρυμόνος, ὅπου ἀνθοῦσαν μέχρι πρόσφατα νοτιοελλαδικὲς ἀποικίαι γαλουχημέναι μὲ τὶς παραδόσεις τῆς πλήρως ἀνεξάρτητης ἑλληνικῆς πόλεως. Ἐπὶ πλέον στὶς κῶμες τῆς ἐνδοχώρας ἀνατολικά τοῦ Ἀξιοῦ παρέμεναν συμπαγεῖς ὁμάδες μὴ ἑλληνικοῦ πληθυσμοῦ.

Ἡ πρώτη μέθοδος πού μετῆλθε ὁ Φίλιππος γιὰ νὰ ἐνισχύσει τὴν ὁμοιογένεια τοῦ μακεδονικοῦ

11. Αργυρό νόμισμα Φιλίππου Β΄ από τὸ νομισματοκοπείο τῆς Πέλλας, 357/6 π.Χ. (Φίλιππος. Βασιλεύς Μακεδόνων, Ἀθήνα 2006).

12. Χρυσός στατήρας Φιλίππου Β΄, μετὰ τὸ 352 π.Χ. (Φίλιππος. Βασιλεύς Μακεδόνων, Ἀθήνα 2006).

βασιλείου περιγράφεται ἀπὸ τὸν Ἰουστῖνο (7.5.7-6.2), πού συνοψίζει τὸ ἔργο τοῦ Τρώγου Πομπηίου καὶ κατὰ συνέπειαν ἐμέσως ἀπὸ τὸν Θεόπομπο, ἱστορικὸ σύγχρονο τῶν γεγονότων: «Ὁ Φίλιππος, ὅπως οἱ βοσκοὶ πὺ μετακινοῦν τὰ ποιμνιά τους ἄλλοτε σὲ χειμαδιὰ καὶ ἄλλοτε σὲ θέρετρα, ἔτσι καὶ ἐκεῖνος μετέφερε κατὰ βούλησιν ἔθνη καὶ πόλεις ὅποτε τοῦ φαινόταν ὅτι ὑπῆρχαν τόποι πὺ ἔπρεπε εἶτε νὰ κατοικηθοῦν εἶτε νὰ ἐγκαταλειφθοῦν... Ἄλλα ἔθνη τοποθετεῖ ἐπάνω στὰ σύνορα ἀπέναντι στοὺς ἐχθρούς, ἄλλα ἐγκαθιστᾷ σὲ ἐσχατιές τοῦ βασιλείου, μερικὸς αἰχμαλώτους πολέμου κατανέμει ὡς πληθυσμιακὴ ἐνίσχυση σὲ πόλεις. Ἔτσι ἀπὸ πολλοὺς πληθυσμοὺς καὶ ἔθνη συνθέτει ἓνα ἐνιαῖο βασίλειο, ἓνα ἐνιαῖο ἔθνος».

Ἡ μελέτη τῶν τοπωνυμίων καὶ τῶν ἐπιγραφῶν ἐπιτρέπει ἐνίοτε τὴν συμπλήρωση τῶν ἰσχνῶν πληροφοριῶν πὺ παρέχουν οἱ γραμματειακὲς πηγές γιὰ τὶς μετακινήσεις πληθυσμῶν ἀπὸ τὸν Φίλιππο. Τὸ ὄνομα τοῦ Ἑορδαϊκοῦ ποταμοῦ καὶ τῶν πολισμάτων Κέλλιον καὶ Μέγαρα, πὺ ἀπαντοῦν στὰ σύνορα μετὰ τὴν Ἰλλυρία δὲν ἀφήνουν ἀμφιβολία ὅτι τὸ δυτικὸ σύνορο τοῦ βασιλείου ἐνισχύθηκε μετὰ ἐποίκους ἀπὸ τὴν Ἑορδαία, ὅπου ἀπαντοῦν ἀρχικὰ τὰ ὡς ἄνω τοπωνύμια. Τὸ Πύθιον στὴν Περραιβικὴ Τρίπολι, στὰ νότια σύνορα τῆς Μακεδονίας, εἶναι πιθανὸν ὅτι ἰδρύθηκε μετὰ τὴν μεταγωγὴ Μακεδόνων ἐποίκων ἀπὸ τὴν Βάλλα τῆς Πιερίας, ἐνῶ μία νέα ἐπιγραφή πὺ ἀποκάλυψε τὴν ὑπαρξὴ πόλεως Δολίχης στὴν Ἑορδαία ἐπιτρέπει τὴν ὑπόθεση ὅτι ἡ ἴδρυση τῆς γειτονικῆς πρὸς τὸ Πύθιον πόλεως

Δολίχης στὴν Περραιβικὴ Τρίπολι ἐγίνε μετὰ ἐποίκους ἀπὸ τὴν ὁμώνυμη ἑορδαϊκὴ πόλη. Κατ' ἀναλογίαν ἡ παρουσία πόλεων ὀνομαζομένων Καλλίπολις καὶ Γαρρησκὸς στὴν Παρρορβηλία, κατὰ μῆκος τοῦ βορείου συνόρου τῆς Μακεδονίας, ἀποτελεῖ ἀσφαλὴ ἔνδειξη ὅτι ὁ πληθυσμὸς τῶν νέων αὐτῶν ἰδρυμάτων προήρχετο ἀπὸ τὰ ὁμώνυμα πολισμάτα πὺ μία πρόσφατη ἐπιγραφή ἀπεκάλυψε στὴν Μυγδονία. Στὴν Ἀμφίπολι τὰ ἐθνικὰ Γαρρησκίος καὶ Ἰχναῖος πὺ ἀπαντοῦν ὡς ἀνθρωπωνύμια (πρβλ. νεώτερα ἐπωνύμια «Κρητικός», «Πολίτης», «Χανιώτης» κλπ.) σὲ ὠνές τῶν μέσων τοῦ Δ΄ αἰ. π.Χ. μαρτυροῦν τὴν προέλευση τῶν Μακεδόνων πὺ προστέθηκαν στοὺς παλαιότερους κατοίκους τῆς πόλεως. Μία παράδοση πὺ ἀνάγεται στὸν Θεόπομπο καταγγέλλει ὅτι οἱ ἐποικοὶ πὺ ἀπεστάλησαν σὲ πόλεις-φρουρές τῆς Θράκης ἦσαν ἄνθρωποι «τοῦ σχοινοῦ καὶ τοῦ παλουκιοῦ» καὶ ὅτι γιὰ τὸν λόγο αὐτὸν τὰ νέα αὐτὰ ἰδρύματα ἔλαβαν τὰ καθόλου κολακευτικὰ προσωνύμια Πονηρόπολις καὶ Μοιχόπολις.

Ἡ μετατροπὴ τῶν παλαιῶν ἀνεξάρτητων ἐλληνικῶν πόλεων καὶ τῶν πολισμάτων τῶν γηγενῶν σὲ μακεδονικὲς πόλεις μποροῦσε νὰ γίνε μετὰ ἢ χωρὶς τὴν ἀποστολὴ Μακεδόνων ἐποίκων ἀπὸ τὸ Παλαιὸ Βασίλειο. Στὴν πρώτη κατηγορία, ἐκτός ἀπὸ τὴν Ἀμφίπολι, μποροῦν νὰ ἀναφερθοῦν οἱ περιπτώσεις τῆς Μυγδονίας καὶ τοῦ Ἀνθεμοῦντος. Καὶ γιὰ τὶς δύο διαθέτομε τὶς σχετικὲς ἐνδείξεις ἀπὸ τὴν ἐμφάνιση μετὰ τὴν μακεδονικὴ κατάκτηση ἀνθρωπωνυμίων χαρακτηριστικῶν τοῦ Παλαιοῦ

13. Τὸ χρυσὸ στεφάνι βαλανιδιάς ποὺ βρέθηκε μέσα στὴ χρυσή λάρνακα τοῦ Τάφου τοῦ Φιλίππου, 4ος αἰ. π.Χ. Βεργίνα (Φίλιππος. Βασιλεύς Μακεδόνων, Ἀθήνα 2006).

Βασιλείου. Στὴν περίπτωση τῆς Μορρύλου ἡ μετανάστευση ἐποίκων μαρτυρεῖται ἄμεσα ἀπὸ ἐπιτύμβιο ἐπίγραμμα. Στὴν δεύτερη κατηγορία ἀνήκουν πόλεις τῆς κοιλάδας τοῦ Στρυμόνος, ὅπως ἡ Βέργα, ἡ Τράγιλος ἢ ἡ Γάζωρος, ὅπου δὲν μαρτυρεῖται ἡ παρουσία ἀνθρωπωνυμίων ἐνδεικτικῶν μεταγωγῆς πληθυσμῶν ἀπὸ τὸ Παλαιὸ Βασίλειο. Πρέπει νὰ τονισθεῖ ὅτι οἱ διάφορες πληθυσμιακὲς ομάδες στὶς πόλεις ποὺ συναποτελοῦσαν τὸ σῶμα τῶν πολιτῶν ἔχαιραν τῶν ἴδιων ἀστικῶν καὶ πολιτικῶν δικαιωμάτων, ἀγόραζαν καὶ πωλοῦσαν ἐγγείες κτήσεις ὑπὸ συνθήκης ἰσότητος, συνήπταν γάμους καὶ ὡς πολῖτες τῶν ἐπὶ μέρους

πόλεων ἦσαν καὶ Μακεδόνες πολῖτες. Ἔτσι σύντομα κατέληξαν νὰ ἀποτελοῦν ἐνιαῖο ἔθνος. Τὸ ἀποτέλεσμα ὑπῆρξε ἡ δημιουργία ὁμογενοῦς κράτους μὲ συνεχῆ ἐπικράτεια περιβαλλόμενο ἀπὸ πελατικὰ κράτη-ἐπιφράγματα (*Etats tampons*), ὅπως ἡ Παιονία ἢ ἰλλυρικὲς ἡγεμονίες, διάσπαρτα μὲ μακεδονικὲς πόλεις-φρουρές.

Ἡ διοίκηση ἐνὸς τόσο ἐκτεταμένου συνόλου ἀποτελούμενου ἀπὸ ἐπὶ μέρους συνιστώσες μὲ διαφορετικὸ παρελθὸν καὶ διακριτὲς παραδόσεις ἔθετε προβλήματα νέα καὶ δυσεπίλυτα. Ἡ πείρα τοῦ παρελθόντος ἔδειχνε ὅτι τὸ ὑπόδειγμα τῆς ἐλληνικῆς πόλεως ἦταν ἀναπόφευκτο καὶ συγχρόνως

14. Ἡ χρυσή λάρνακα πού περιείχε τὰ ὀστά τοῦ Φιλίππου Β', πλυμένα καί τυλιγμένα σέ πορφυρό ὕφασμα, καί τὸ χρυσό στεφάνι τῆς βαλανιδιάς. Στὸ κάλυμμα τὸ ἄστρο, ἔμβλημα τῆς μακεδονικῆς δυναστείας (Φίλιππος. Βασιλεύς Μακεδόνων, Ἀθήνα 2006).

ἐπικίνδυνο. Ἀναπόφευκτο, διότι τὰ καθεστῶτα τῆς πολιτικῆς αὐτονομίας ἦσαν τὰ μόνα ἱκανά, χάρις στὴν συμμετοχὴ τῶν πολιτῶν στὰ κοινά, νὰ κινητοποιοῦν ὅλες τὶς ἐνέργειες τοῦ πληθυσμοῦ στὸ στρατιωτικὸ καί τὸ οἰκονομικὸ πεδίο. Ἐπικίνδυνο, διότι ὁ κλειστός καί αὐτάρκης κόσμος τῆς πόλεως, στὴν περίπτωση τῆς Μακεδονίας, εἶχε τὴν τάση νὰ διασπᾶ τὴν ἐνότητα τοῦ συνόλου ἔθνους καί τοὺς πολιτικοὺς θεσμούς του.

Ὁ Φίλιππος εἶχε ἄμεση πείρα τριῶν ὑποδειγμάτων συγκερασμοῦ τῶν θεσμῶν τῆς πόλεως καί τοῦ ἔθνους:

Τὸ πρῶτο, ἐκεῖνο τοῦ Κοινοῦ τῶν Βοιωτῶν, πού ἐγνώρισε ὡς νεαρὸς ὄμηρος στὴν Θήβα, ἀπείχε πολὺ ἀπὸ τὶς συνθήκες πού ἐπικρατοῦσαν στὴν Μακεδονία, ὅπου καμία πόλις δὲν ἔχαιρε πρωτοκαθεδρίας ἀνάλογης μὲ ἐκεῖνη τῆς πόλεως τῶν

15. Ἡ χρυσή λάρνακα, πού βρέθηκε στὸν προθάλαμο τοῦ τάφου τοῦ Φιλίππου Β', ἡ ὁποία περιείχε τὰ ὀστά γυναικός (Φίλιππος. Βασιλεύς Μακεδόνων, Ἀθήνα 2006).

Θηβῶν, πού τῆς ἐπέτρεπε νὰ ἐπιβάλλεται στὶς ἄλλες.

Τὸ δεύτερο, ἐκεῖνο τοῦ Κοινοῦ τῶν Χαλκιδέων, ἐμφάνιζε σημαντικὲς διαφορὲς ἀπὸ τὴν Μακεδονία. Κατὰ τὴν κλασικὴ τουλάχιστον ἐποχὴ δὲν ἐπρόκειτο γιὰ ἓνα ἔθνος τὸ ὁποῖο συνεπεία οἰκονομικῶν καί κοινωνικῶν ἐξελίξεων εἶχε καταμνηθεῖ σὲ πόλεις. Ἐπρόκειτο γιὰ πόλεις ἀρχικὰ ἀνεξάρτητες οἱ ὁποῖες εἶχαν συγκροτήσει συνομοσπονδία θεσμοθετώντας κοινούς νόμους, κοινὲς ἀρχές, ἀλλὰ συγχρόνως διατηρώντας τοὺς τοπικούς νόμους καί τὶς τοπικὲς ἀρχές. Ἐν τούτοις ἡ χορηγία ἐγκτήσεως, ἐπιγαμίας καί συμπολιτείας προστιθέμενη στὴν κοινὴ εὐβοϊκὴ προϊστορικὴ καταγωγὴ τῶν περισσότερων πόλεων ἔτεινε νὰ καταστήσει τὸ Κοινὸ τῶν Χαλκιδέων ἓνα συμπαγὲς σύνολο πολιτικῶν μονάδων, πού ἐλάχιστα διέφερε

ΤΟ ΜΑΚΕΔΟΝΙΚΟ ΗΜΕΡΟΛΟΓΙΟ

ΜΑΚΕΔΟΝΙΚΟ	ΑΤΤΙΚΟ	ΙΟΥΛΙΑΝΟ
Δίος	Πυανεψιών	Ὀκτώβριος
Ἀπελλαῖος	Μαιμακτηριῶν	Νοέμβριος
Αὐδοναῖος	Ποσειδεῶν	Δεκέμβριος
Περίτιος	Γαμηλιῶν	Ἰανουάριος
Δύστρος	Ἀνθεστηριῶν	Φεβρουάριος
Ξανδικός	Ἐλαφηβολιῶν	Μάρτιος
Ἀρτεμῖσιος	Μουνιχιῶν	Ἀπρίλιος
Δαῖσιος	Θαργηλιῶν	Μάιος
Πάνημος	Σκιροφοριῶν	Ἰούνιος
Λῶος	Ἐκατομβαιῶν	Ἰούλιος
Γορπιαῖος	Μεταγειτνιῶν	Αὐγουστος
Ὑπερβερεταῖος	Βοηδρομιῶν	Σεπτέμβριος

16. Ἡ ἑλληνικὴ ἔτυμολογία τῶν πρωτότυπων ὀνομάτων τῶν μακεδονικῶν μηνῶν, ποὺ ἀπηχοῦν ἀνάλογες ἐορτές, ἀποτελεῖ ἰσχυρὸ ἐπιχείρημα γιὰ τὴν ἑλληνικότητα τῶν Μακεδόνων.

ἀπὸ ἓνα ἔθνος τὸ ὁποῖο κατὰ τὴν ἱστορικὴ του διαδρομὴ θὰ εἶχε ὑποδιαιρεθεῖ σὲ πόλεις.

Τὸ τρίτο ὑπόδειγμα τὸ ἐγνώριζε ὁ Φίλιππος ὑπὸ τὴν ιδιότητά του ὡς ἄρχοντας τοῦ Κοινοῦ τῶν Θεσσαλῶν. Ἐκεῖ εἶχε νὰ ἀντιμετωπίσει ἓνα ἔθνος διεσπασμένο ἀφ' ἑνὸς ἀπὸ τὴν ἀνάπτυξη τῶν πόλεων, οἱ ὁποῖες ὑπὸ τὴν ἡγεσία φιλόδοξων πολιτικῶν προσέβλεπαν σὲ πλήρη χειραφέτηση ἀπὸ τὸ Κοινό, καὶ ἀφ' ἑτέρου στὴν ἀποδυνάμωση τῆς κεντρικῆς ἐξουσίας, διότι αὐτὴ, μέχρι τὴν ἐκλογὴ τοῦ Φιλίππου στὴν ἀνώτατη ἀρχή, δὲν εἶχε τὸ πλεονέκτημα μιᾶς ἑνδοξῆς δυναστείας ὅπως αὐτὴ τῶν Τημενιδῶν στὴν Μακεδονία. Ὁ Φίλιππος δὲν περιορίσθηκε στὴν προσωπικὴ του αἴγλη γιὰ νὰ δαμάσει τὶς φυγόκεντρες δυνάμεις ποὺ ἐπανελημμένως εἶχαν ὀδηγήσει σὲ διάσπαση τὴν Θεσσαλία. Χρησιμοποίησε τὶς παλαιᾶς διοικητικὲς ὑποδιαιρέσεις, τὶς τέσσερες περιφέρειες τὶς ἐπιλεγόμενες «τετράδες» γιὰ νὰ ἐξορθολογίσει καὶ νὰ ἀποκεντρώσει τὶς ἀρχές τοῦ ἔθνους. Οἱ τέτταρχοι, ποὺ μέχρι τότε ἦσαν αἰρετοὶ ἀπὸ τοὺς πολῖτες τῆς κάθε τετράδος, τῶν ὁποίων ἔτειναν νὰ ἐκπροσωποῦν τὰ συμφέροντα, διορίζονταν στὸ ἐξῆς ἀπὸ τὸν ἄρχοντα τοῦ Κοινοῦ, δηλαδή τὸν Φίλιππο, ἐναντι τοῦ ὁποίου ἦσαν ὑπόλογοι. Ἔτσι οἱ πόλεις τῆς Θεσσαλίας ἐντάχθηκαν σὲ πλαίσιο πλησιέστερο καὶ ἀποτελεσματικώτερο ἀπὸ τὸν ἐπὶ κεφαλῆς τοῦ Κοινοῦ καὶ τὴν ἐκκλησίαν τοῦ ἔθνους.

Στὴν Μακεδονία οἱ παραδόσεις καὶ ἡ παράλληλη ματαρρύθμιση τοῦ κράτους προσέφερε στὸν Φίλιππο σημαντικὸ ἀντίβαρο στὶς φιλοδοξίες ἀνεξαρτη-

τοποιήσεως τῶν πόλεων. Ἡ ἐκκλησία τῶν Μακεδόνων συνήρχετο τακτικά, τουλάχιστον ἐπὶ τῇ εὐκαιρίᾳ τῶν ἐκστρατειῶν, ἐπιτρέποντας τὴν πολιτικὴ ἔκφραση τοῦ συνόλου ἔθνους. Κυρίως ἡ Μακεδονία διέθετε ἑνδοξὴ δυναστεία τὴν ὁποία οἱ κατακτήσεις εἶχαν στὸ ἔπακρον ἐνισχύσει καὶ ἠθικά καὶ ὑλικά. Ὁ πλοῦτος τῆς βασιλικῆς γῆς, ἰδίως στὴν Χαλκιδική, ἔδινε τὴν δυνατότητα στὸν βασιλέα νὰ διευρύνει τὴν βασιλικὴ «ἐταιρεία» καὶ νὰ δημιουργήσει πυρῆνα ἐπαγγελματικῆς στρατοῦ.

Ἀποσπασματικὲς πληροφορίες ἀπὸ γραμματεῖες πηγές καὶ ἐπιγραφές, ἀκόμη καὶ μεταγενέστερες τοῦ Φιλίππου, μᾶς ἐπιτρέπουν νὰ ἀναπαραστήσουμε τὶς σημαντικώτερες πολιτικὲς μεταρρυθμίσεις στὸ τοπικὸ ἐπίπεδο τοῦ μεγάλου αὐτοῦ βασιλέως, πραγματικῆς δευτέρου κτίστη τῆς Μακεδονίας μετὰ τὸν Θρυλικὸ πρῶτο βασιλέα Περδίκκα Α΄.

Ὅλη ἡ ἔθνικὴ ἐπικράτεια τῆς καθ'αυτὸ Μακεδονίας, δηλαδή μετὰ τὴν ἐξαίρεση τῆς βασιλικῆς χώρας, τῶν συμμαχίδων πόλεων, καὶ τῶν βαρβαρικῶν πελατικῶν βασιλείων, καθὼς καὶ τῆς θρακικῆς στρατηγίας, ὑποδιαιρέθηκε σὲ χώρες πόλεων. Ἦταν κάτι σχετικὰ εὐκόλο στὸ Παλαιὸ Βασίλειο, ὅπου οἱ πόλεις εἶχαν μακρὰ παράδοση.

Στὴν Ἄνω Μακεδονία τὰ παλαιὰ βασίλεια τῆς Ἐλίμειας, τῆς Λύγκου, τῆς Ὀρεσιτίδος, τῆς Τυμφαίας-Παραυαίας λογίσθηκαν ὡς διοικητικὰ ἰσότιμα μετὰ πόλεις εἴτε διέθεταν ἀστικὰ κέντρα εἴτε ὄχι.

Στὴν ἐνδοχώρα τῶν Νέων Χωρῶν, ὅπου δὲν ὑπῆρχαν ἀστικὰ κέντρα, οἱ κῶμες συνενώθηκαν μετὰ

ἐκάστοτε πυρῆνα ἓνα κύριο πόλισμα γιὰ νὰ συναποτελέσουν πόλεις, ὅπως π.χ. ἡ Κίσσυνος καὶ ἡ Τίβηρος μὲ πυρῆνα τὴν Βράγυλο.

Τὰ ὑφιστάμενα ἀστικά κέντρα, ἂν δὲν εἶχαν ἤδη, ἀπέκτησαν τότε πολιτικούς θεσμούς: ἐκκλησία, βουλή καὶ ἄρχοντες, τῶν ὁποίων οἱ ὀνομασίες ἐποίκιλλαν ἀπὸ πόλη σὲ πόλη, ἐκτὸς ἀπὸ ἐκείνη τοῦ ἐπὶ κεφαλῆς τῆς ἐκτελεστικῆς ἐξουσίας –καὶ ἀπαραίτητου ἐνδιάμεσου μεταξὺ τῆς πόλεως καὶ τῆς κεντρικῆς ἐξουσίας– καὶ ἀπὸ ἐκείνη τοῦ ἐπώνυμου ἄρχοντος. Ὁ τίτλος τοῦ πρώτου ἦταν «ἐπιστάτης», τὸν ὁποῖον ὁ Φίλιππος δανείσθηκε ἀπὸ τὸ Κοινὸ τῶν Χαλκιδέων, ὅπου ὁ ἐπὶ κεφαλῆς τῶν πόλεων μελῶν τοῦ Κοινοῦ εἶχε αὐτὴν τὴν ὀνομασία. Τὴν ἐπώνυμη ἀρχὴ ἐπεφύλαξε ὁ Φίλιππος στοὺς κατὰ τόπους ἱερεῖς τοῦ Ἀσκληπιοῦ

(Γρβλ. Ἀγαθάνωρ Ἀγάθωνος ἱερατεύσας Ἀσκληπιῶι Ἀπόλλωνι ἀνέθηκεν. Οἶδε ἱερεῖς ἐγένοντο ἀφ' οὗ βασιλεὺς Ἀλέξανδρος ἔδωκε Μακεδόσι Καλίνδοια καὶ τὰ χωρία τὰ περὶ Καλίνδοια Θαμισκίαν, Καμακαίαν, Τριποᾶτιν...) Αὐτὴ ἡ ἐπώνυμη ἀρχὴ καὶ ἡ χρῆση τοῦ Μακεδονικοῦ ἡμερολογίου (Δῖος, Ἀπελλαῖος, Αὐδοναῖος, Περίτιος, Δύστρος, Ξανδικός, Ἀρτεμίσιος, Δαΐσιος, Πάνημος, Λῶος, Γορπιαῖος, Ὑπερβερεταῖος) ἀποτελοῦν τὰ χαρακτηριστικὰ πού ἐπιτρέπουν τὴν ἀναγνώριση μιᾶς πόλεως ὡς μακεδονικῆς.

Κάθε πόλις ἦταν μία αὐτόνομη πολιτικὴ μονάδα, μὲ τὴν χώρα της ὀροθετημένη μὲ ὄρους, μὲ καταγεγραμμένους πολῖτες, τὸ πολίτευμα, μὲ τοὺς νόμους της, μὲ τὰ δημόσια οἰκονομικά της, ἀλλὰ συγχρόνως καὶ μέρος ἐνὸς εὐρύτερου συνόλου.

17. 'Η «τοιχογραφία του κυνηγιού» που βρίσκεται στο άνωτατο σημείο της πρόσοψης του Τάφου του Φιλίππου στην Βεργίνα. Πεζοί και ίππείς κινούνται σέ ένα τοπίο που δηλώνεται από τὰ δέντρα, μιὰ ύψηλή πεσσόσχημη στήλη και βράχους. 4ος αἰ. π.Χ. (Φίλιππος. Βασιλεύς Μακεδόνων, Αθήνα 2006).

Ἐπί αὐτὴν τὴν ιδιότητα οἱ πόλεις ἦσαν στρατολογικὲς περιφέρειες τοῦ ἔθνους. Οἱ πηγές μας π.χ. μνημονεύουν τὴν τάξιν τῆς Ἑλίμειας, τὴν ἴλη τῆς Ἀπολλωνίας. Τέλος, κατὰ τὶς πανηγύρεις τῶν Ὀλυμπίων καὶ τῶν Ξανδικῶν οἱ πόλεις ἀπέστελλαν «πρεσβεῖες», δηλαδή ἀντιπροσωπεῖες, οἱ ὁποῖες συμμετεῖχαν μὲ τὸν βασιλέα καὶ τὴν ἐκκλησία τοῦ ἔθνους σὲ θρησκευτικὲς καὶ πολιτικὲς ἐκδηλώσεις.

Ἐν τούτοις τὸ πολιτικὸ παρελθὸν τῆς Μακεδονίας, ὅπως καὶ τῆς Θεσσαλίας, ἐδίδασκε ὅτι ἐναντὶ τῶν κεντρόφυγων τάσεων, ποὺ ἦσαν ἐγγενεῖς στὴν

ἐλληνικὴ πόλη, κανένα προφυλακτικὸ μέτρο δὲν ἦταν περιττό. Στὴν Μακεδονία οἱ πόλεις ἦταν πάρα πολλὲς γιὰ νὰ εἶναι δυνατὸς ὁ ἀποτελεσματικὸς τους ἔλεγχος ἀπὸ τὴν κεντρικὴ ἐξουσία. Ὁ βασιλεὺς δὲν διέθετε ἐπαρκὲς προσωπικὸ γιὰ νὰ διοικεῖ ἄμεσα τὶς δεκάδες πόλεις τοῦ βασιλείου. Εἶχε βέβαια τὴν δυνατότητα νὰ εὐνοεῖ τὴν ἐκλογή ἀρχόντων τῆς προτιμῆσέος του –ιδιαίτερα δὲ τὸν ἐπὶ κεφαλῆς ἀρχοντα, τὸν ἐπίστατη– στὴν ἄλφα ἢ τὴν βῆτα πόλη, ἀλλὰ αὐτὸ μπορούσε νὰ μὴν ἐπαρκεῖ. Ἐπί αὐτὲς τὶς συνθήκες τὸ θεσσαλικὸ ὑπόδειγμα τῆς ἐντάξεως τῶν πόλεων σὲ περι-

18. Αργυρά σκεύη από τον Τάφο του Φιλίππου Β΄ (Φίλιππος, Βασιλεύς Μακεδόνων, Αθήνα 2006).

φερειακό πλαίσιο υιοθετήθηκε πρόθυμα από τον Φίλιππο, τόσο μάλλον που ανταποκρινόταν και σε μία άλλη ανάγκη.

Ἡ μεγάλη Μακεδονία που δημιούργησε ὁ Φίλιππος εἶχε ἐπικράτεια ὑπέρμετρα ἐκτεταμένη, ὥστε νὰ μποροῦν οἱ πολῖτες της νὰ συμμετέχουν τακτικά στίς θρησκευτικές καί πολιτικές ἐκδηλώσεις τοῦ ἔθνους κατὰ τίς πανηγύρεις που συνήρχονταν μόνον δύο φορές τὸ ἔτος. Γι' αὐτὸ ἡ χώρα διαιρέθηκε σὲ περιφέρειες που ἀντιστοιχοῦσαν σὲ ἱστορικές ἐνότητες: τὴν Ἄνω Μακεδονία, τὴν Βοττία, δηλαδή τὸ Παλαιὸ Βασίλειο δυτικὰ τοῦ Ἄξιου, τὴν Ἀμφαξίτιδα που περιελάμβανε τὴν Μυγδονία, τὴν Κρηστωνία καί τὸν Ἄνθεμοντα. Σ' αὐτὲς προστέθηκε ἀργότερα μία τέταρτη περιφέρεια που συγκροτήθηκε ἀπὸ τίς πόλεις τῆς κοιλάδας τοῦ Στρυμόνος γύρω ἀπὸ τὴν Ἀμφίπολι. Κάθε περιφέρεια, που στίς πηγές μας ἀποκαλεῖται ἐπίσης «ἔθνος», ἦταν μία μικρογραφία τῆς Μακεδονίας, μὲ τὴν ἐκκλησία της καί στήν θέση τοῦ βασιλέως ἓνα στρατηγὸ διοριζόμενο ἀπὸ ἐκεῖνον. Οἱ περιφέρειες αὐτές, ὅπως καί οἱ πόλεις, ἦσαν καί μονάδες ἐπιστρατεύσεως.

Εἶναι πιθανὸν ὅτι ὁ Φίλιππος συστηματοποίησε τίς πανηγύρεις τοῦ ἔθνους ὥστε νὰ συμπίπτουν μὲ τίς συνελεύσεις τῆς ἐκκλησίας τῶν Μακεδόνων. Δύο πανηγύρεις, τὰ Ὀλύμπια τὸν Ὀκτώβριο σὸ Δῖον, καί τὰ Ξανδικὰ τὸν Μάρτιο, ὅπου ὄριζε ὁ βασιλεύς ἀναλόγως μὲ τίς ἀνάγκες τῶν πολεμικῶν ἐπιχειρήσεων, τῶν ὁποίων ἡ ἐορτὴ σηματοδοτοῦσε τὴν ἔναρξη, συγκέντρωνε ἀπὸ ὅλην τὴν ἐπικράτεια τοὺς Μακεδόνες, τουλάχιστον τοὺς πιὸ εὐκατάστατους, καί τοὺς ἐκπροσώπους τῶν πόλεων.

Ἡ ἐνίσχυση τῆς ἐξουσίας τοῦ βασιλέως

Ὅλα τὰ θεσμικά μέτρα που ἔλαβε ὁ Φίλιππος ἔτειναν –ἄμεσα ἢ ἔμμεσα– νὰ ἐνισχύσουν τὴν θέση τοῦ βασιλέως. Κατὰ τὴν ἀρχαιότητα, ὁπότε οἱ ἄμεσοι φόροι ἀντιμετωπίζονταν ὡς ἀσυμβίβαστοι μὲ τὴν ἐλευθερία τοῦ πολίτη, οἱ Μακεδόνες βασιλεῖς δὲν μπορούσαν νὰ βασίζονται παρὰ στὰ τέλη τῶν τελωνείων καί ἰδίως στὰ εἰσοδήματα ἀπὸ τὴν ἐκμετάλλευση τῆς βασιλικῆς χώρας, ἰδίως δὲ τῶν μεταλλείων καί τῶν δασῶν. Ἡ κατάκτηση τῆς Χαλκιδικῆς καί τῆς ἀνατολικῆς Μακεδονίας πολλαπλασίασε αὐτὲς τίς πλουτοπαραγωγικὲς πηγές.

Ἐφ' ἱερέως Κυδία, βασιλεύς Μακεδόνων Κάσσανδρος δίδωσι Περδίκκαι Κοίνου τὸν ἀγρὸν τὸν ἐν τῇ Σιναίαι καὶ τὸν ἐπὶ Τραπεζοῦντι, οὓς ἐκκληρούχησεν Πολεμοκράτης ὁ πάππος αὐτοῦ καὶ ὄν ὁ πατήρ ἐπὶ Φιλίππου, καθάπερ καὶ Φίλιππος ἔδωκεν ἐμ πατρικοῖς καὶ αὐτοῖς καὶ ἐγγόνιοις κυρίοις οὓσι κεκτήσθαι καὶ ἀλλάσσεσθαι καὶ ἀποδόσθαι, καὶ τὸν ἔσπαρτώλοι, ὃμ παρὰ Πτολεμαίου ἔλαβεν ἐν ἀργυρίῳ, δίδωσι κα[ί] τούτων ἐμ πατρικοῖς καὶ αὐτῶι καὶ ἐγγόνιοις κυρίοις οὓσι καὶ κεκτήσθαι καὶ ἀλλάσσεσθαι καὶ ἀποδόσθαι, καθάπερ καὶ Ἀλέξανδρος ἔδωκεν Πτολεμαίῳ τῷ πατρὶ τῷ Πτολεμαίου· δίδωσι δὲ καὶ ἀτέλειαν αὐτῶι καὶ ἐγγόνιοις καὶ εἰσάγοντι καὶ ἐξάγοντι τῶν ἐπὶ κτήσει.

19. Στήλη με δωρεὰ γαιῶν τοῦ βασιλέως Κασσάνδρου σὲ ἐταῖρο του, στήν ὁποία ἀναφέρεται καὶ παλαιότερη δωρεὰ τοῦ βασιλέως Φιλίππου Β΄ σὲ πρόγονό του. Τέλος 4ου αἰ. π.Χ. Μονή Δοχειαρίου.

Ὁ Διόδωρος σε ἓνα γνωστὸ χωρίο τοῦ ΙΣΤ' βιβλίου τῆς Ἱστορικῆς Βιβλιοθήκης (16.8.6-7) γράφει τὰ ἑξῆς: «(Ὁ Φίλιππος) μετὰ δὲ ταῦτα παρελθὼν ἐπὶ πόλιν Κρηνίδας ταύτην μὲν ἐπαυξήσας οἰκητόρων πλήθει μετωνόμασε Φιλίππους, ἀφ' ἑαυτοῦ προσαγορεύσας, τὰ δὲ κατὰ τὴν χώραν χρύσεια μέταλλα παντελῶς ὄντα λιτὰ καὶ ἄδοξα ταῖς κατασκευαῖς ἐπὶ τοσοῦτον ἠΰξησεν ὥστε δύνασθαι φέρειν αὐτῷ πρόσσοδον πλεῖον ἢ ταλάντων χιλίων. ἐκ δὲ τούτων ταχὺ σωρεύσας πλοῦτον, αἰεὶ μᾶλλον διὰ τὴν εὐπορίαν τῶν χρημάτων εἰς ὑπεροχὴν μεγάλην ἤγαγε τὴν μακεδονικὴν βασιλείαν· νόμισμα γὰρ χρυσοῦν κόψας τὸ προσαγορευθὲν ἀπ' ἐκείνου φιλίππειον, μισθοφόρων τε δύναμιν ἀξιόλογον συνεστήσατο καὶ τῶν Ἑλλήνων πολλοὺς διὰ τούτου προετρέψατο προδότας γενέσθαι τῶν πατρίδων».

Ὁ Φίλιππος πράγματι ἔκοψε ἀργυρὸ νόμισμα κατὰ τὸν λεγόμενον θρακο-μακεδονικὸ κανόνα (δραχμὴ βάρους 3,6 γρ.) καὶ ἀργότερα χρυσὸ κατὰ τὸν ἄττικὸ κανόνα (δραχμὴ βάρους 4,3 γρ.) καὶ ἐξαιρετικῆς περιεκτικότητος. Ὑποστηρίχθηκε ὅτι,

παρὰ τὴν πληροφορία τοῦ Διοδώρου, ἡ ἀρχὴ τῆς χρυσοῦς νομισματοκοπίας τοῦ Φιλίππου ἦταν κατὰ δέκα ἕως δεκαπέντε χρόνια μεταγενέστερη τῆς κατακτήσεως τῶν Κρηνίδων. Νεώτερα ἐπιγραφικὰ εὐρήματα ἐπιτρέπουν νὰ χρονολογηθοῦν οἱ πρῶτες χρυσοῦς κοπὲς περὶ τὸ 352 π.Χ. καὶ νὰ συσχετισθεῖ ἡ στεφανωμένη κεφαλὴ τοῦ Ἀπόλλωνος μὲ δάφνη στὸν ἐμπροσθότυπο τῶν στατήρων μὲ τὴν νίκη τοῦ Φιλίππου, προστάτη τοῦ δελφικοῦ ἱεροῦ, ἐπὶ τοῦ Λυκόφρονος καὶ τῶν ἱεροσύλων Φωκῶν κατὰ τὸν Τρίτο Ἱερό Πόλεμο.

Ἐκτὸς ἀπὸ τὰ νομίσματα, τὸν ἐξαιρετικὸ πλοῦτο τοῦ βασιλείου μαρτυρεῖ ἐπίσης τάφος τοῦ Φιλίππου μὲ τὰ ἀργυρὰ σκεύη, τοὺς χρυσοὺς στεφάνους καὶ τίς χρυσοῦς λάρνακες ἐντὸς τῶν ὁποίων ἐναποτέθηκαν τὰ ὀστά τοῦ βασιλέως καὶ τῆς τελευταίας γυναικας του.

Ὁ Διόδωρος ἰσχυρίζεται ὅτι ὁ πλοῦτος τοῦ Φιλίππου τοῦ ἐπέτρεψε νὰ στρατολογήσῃ μισθοφόρους. Πρόκειται γιὰ μερικὴ μόνον ἀλήθεια, διότι, ὅπως εἶδαμε, οἱ στρατιωτικὲς δυνάμεις τοῦ Φιλίππου συνίσταντο κατ' ἐξοχὴν ἀπὸ Μακεδόνες πολῖτες. Ἡ πλοῦσια λεία τῶν κατακτήσεων χρησίμευσε ἰδίως γιὰ τὴν συγκρότηση μόνιμου σώματος ἀνδρῶν ἀφιερωμένων στὴν ὑπηρεσία τοῦ κράτους τόσο ἐν καιρῷ εἰρήνης ὅσο καὶ πολέμου. Οἱ δημευθεῖσες γαῖες χρησιμοποιήθηκαν γιὰ δωρεὰς ὑποστατικῶν σὲ παλαιοὺς ἐταίρους καὶ γιὰ τὴν στρατολόγησιν νέων. Μία δωρεὰ τοῦ βασιλέως Κασσάνδρου ἀναφέρεται σὲ δωρεὰς τοῦ Φιλίππου: «Ἐφ' ἱερέως Κυδία, βασιλεύς Μακεδόνων Κάσσανδρος δίδωσι Περδίκκαι Κοίνου τὸν ἀγρὸν τὸν ἐν Σιναίαι καὶ τὸν ἐπὶ Τραπεζοῦντι, οὓς ἐκκληρούχησεν Πολεμοκράτης ὁ πάππος αὐτοῦ καὶ ὄν ὁ πατήρ ἐπὶ Φιλίππου, καθάπερ καὶ ὁ Φίλιππος ἔδωκεν ἐμ πατρικοῖς καὶ αὐτοῖς καὶ ἐγγόνιοις κυρίοις οὓσι κεκτήσθαι καὶ ἀλλάσσεσθαι καὶ ἀποδόσθαι...». Αὐτοὶ οἱ ἐταῖροι, οἱ φίλοι, οἱ ἡγεμόνες ἦταν τὰ στελέχη τῆς βασιλικῆς διοικήσεως καὶ τοῦ στρατοῦ. Προέρχονταν κατὰ κύριο λόγο ἀπὸ τὴν Μακεδονία, ἀλλὰ καὶ ἀπὸ τὴν Θεσσαλία, ἀκόμη καὶ ἀπὸ πῶ μακρινὰ μέρη τῆς Ἑλλάδος, ὅπως ἡ Λέσβος καὶ ἡ Κρήνη. Τὸν πλοῦτο καὶ τὴν θέσιν τους στὴν κοινωνία τὰ ὄφειλαν στὸν βασιλέα. Οἱ γιοὶ τους, προτοῦ γίνουν καὶ αὐτοὶ ἐταῖροι, ὑπηρετοῦσαν ἀνάλογα μὲ τὴν ἡλικία τους ὡς «βασιλικοὶ παῖδες», «βασιλικοὶ κυνηγοί», «βασιλικοὶ νεανίσκοι», σώματα τὰ ὁποῖα συστηματοποίησε ὁ Φίλιππος. Ὁ Ἀρριανὸς (Ἀν. 4.13.1) γράφει σχετικὰ: «Ἐκ Φιλίππου ἦν ἤδη καθεστηκὸς τῶν ἐν τέλει Μακεδόνων τοὺς παῖδας ὅσοι ἐν ἡλικίᾳ ἐμειρακεύοντο καταλέγεσθαι ἐς θεραπείαν τοῦ βασιλέως, τὰ τε περὶ τὴν ἄλλην

20. Μακέτα του Τάφου του Φιλίππου Β΄ στην Βεργίνα (Φίλιππος, Βασιλεύς Μακεδόνων, Αθήνα 2006).

δίαιταν τοῦ σώματος διακονεῖσθαι βασιλεῖ καὶ κοιμώμενον φυλάσσειν τούτοις ἐπετέτραπτο. καὶ ὁπότε ἐξελαῖνοι βασιλεὺς, τοὺς ἵππους παρὰ τῶν ἵπποκόμων δεχόμενοι ἐκεῖνοι προσήγον καὶ ἀνέβαλλον οὗτοι τὸν βασιλέα τὸν περσικὸν τρόπον καὶ τῆς ἐπὶ θήρᾳ φιλοτιμίας βασιλεῖ κοινωνοὶ ἦσαν...».

Ἡ μεγάλη νωπογραφία τοῦ τάφου τοῦ Φιλίππου παριστάνει τὸν βασιλέα σε ἓνα εἶδος ἀποθεώσεως νὰ κυνηγᾷ περιβαλλόμενος ἀπὸ τὸν γιὸ καὶ διάδοχό του καὶ τὴν αὐλή του. Οἱ βασιλικοὶ παῖδες ἀναγνωρίζονται ἀπὸ τὴν γυμνότητά τους στὸ ἀριστερὸ τμήμα τῆς ζωφόρου.

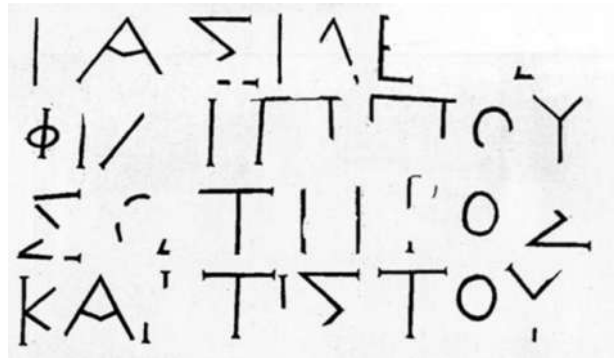
Συμπέρασμα

Ὁ γιὸς καὶ διάδοχος τοῦ Φιλίππου Ἀλέξανδρος συνοψίζει μὲ τὸν εὐγλωττότερο τρόπο, ἀλλὰ καὶ μὲ κάποιες ὑπερβολές, τὸ ἔργο τοῦ πατέρα του (Ἀρρ., Ἄν. 7.9.2): «Καὶ πρῶτά γε ἀπὸ Φιλίππου τοῦ πατρός, ἤπερ καὶ εἰκός, τοῦ λόγου ἄρξομαι. Φίλιππος γὰρ παραλαβὼν ὑμᾶς πλανήτας καὶ ἀπόρους, ἐν διφθέραις τοὺς πολλοὺς νέμοντας ἀνὰ τὰ ὄρη

πρόβατα ὀλίγα καὶ ὑπὲρ τούτων κακῶς μαχομένους Ἰλλυριοῖς τε καὶ Τριβαλλοῖς καὶ τοῖς ὁμόροις Θραξί, χλαμύδας μὲν ὑμῖν ἀντὶ τῶν διφθερῶν φορεῖν ἔδωκε, κατήγαγε δὲ ἐκ τῶν ὀρών ἐς τὰ πεδία ἀξιόμαχους καταστήσας τοῖς προσχώροις τῶν βαρβάρων, ὡς μὴ χωρίων ἔτι ὄχυρότητι πιστεύοντες μᾶλλον ἢ τῇ οἰκείᾳ ἀρετῇ σώζεσθαι· πόλεων τε οἰκητορας ἀπέφηνε καὶ νόμοις καὶ ἔθεσι χρηστοῖς ἐκόσμησεν».

Για αὐτὲς τὶς εὐεργεσίες πρὸς τὴν πατρίδα του τιμήθηκε ὁ Φίλιππος μὲ τὴν αἰώνια εὐγνωμοσύνη τῶν Μακεδόνων. Γραμματειακὲς πηγὲς μᾶς πληροφοροῦν καὶ γιὰ τὶς τοπικὲς, ὅπως στὴν Ἀμφίπολι, καὶ γιὰ τὶς ὑπερτοπικὲς λατρεῖες τοῦ Φιλίππου. Ἐπιγραφικὰ εὐρήματα ἐπιβεβαιώνουν ἢ καὶ διευρύνουν αὐτὲς τὶς πληροφορίες (Ἀμφίπολις, Βέργα, Φιλίπποι, Θάσος, Μαρώνεια).

Ἐν τούτοις ἡ πιὸ ἀπτή ἀπόδειξη τοῦ σεβασμοῦ τῶν Μακεδόνων πρὸς τὸν βασιλέα τους παρέχει ἡ ἀνακάλυψη τοῦ ἠρώου ποῦ ἀνεγέρθηκε δίπλα στὸν τάφο του στὴν Βεργίνα. Μία ἐπιγραφή σὲ βωμὸ ποῦ ἦλθε στὸ φῶς στὴν Χαλκιδικὴ ἀποκαλύπτει πῶς

21. 'Επιγραφή, πιθανώς για τὸν Φίλιππο Β', ἀπὸ τὸν Νικήτη Χαλκιδικῆς: Βασιλέως Φιλίππου Σωτήρος καὶ Κτίστου (σχέδιο με ἀπόγραφο τῆς ἐπιγραφῆς, Ἰωακείμ Ἀθ. Παπάγγελος, 'Επιγραφή για τὸν βασιλέα Φίλιππο ἀπὸ τὴν Νικήτη Χαλκιδικῆς).

εἶδαν τὸν Φίλιππο οἱ Μακεδόνες: ὡς τὸν σωτήρα καὶ κτίστη τοῦ κράτους των, ἰσότιμο μὲ τὸν θρυλικὸ ἀρχηγέτη τοῦ μακεδονικοῦ βασιλείου Κάρανο, ὁ ὁποῖος ἐπίσης «συνένωσε ποικίλα γένη πληθυσμῶν καὶ κατέστησε τὴν Μακεδονία σὰν ἓνα σῶμα».

Αὐτὴ ἡ εὐνοία τῶν Μακεδόνων πρὸς τὸν Φίλιππο διατηρήθηκε μέχρι τὴν ρωμαϊκὴ ἐποχὴ, ὅπως μαρτυροῦν οἱ ἀπλοϊκὲς ἐκδηλώσεις σεβασμοῦ καὶ ἡ δημοτικότητα τοῦ ὀνόματός του.

Βιβλιογραφία

1. Cawkwell G., *Philip of Macedon*, Λονδίνο-Βοστώνη 1978.
2. Ellis J.R., *Philip and Macedonian Imperialism*, Λονδίνο 1976.
3. Hammond N.G.L. & Griffith G.T., *A History of Macedonia*, τόμος II, Ὁξφόρδη 1979.
4. Λουκοπούλου Δ. Λ. & Χατζόπουλος Μ., Φίλιππος Β΄ βασιλεύς Μακεδόνων, Ἀθήνα 1980.
5. Hatzopoulos M.B., *Macedonian Institutions under the Kings*, τόμοι I-II, Ἀθήνα 1996.
6. Hatzopoulos M.B., «The Burial of the Dead (at Vergina) or the Unending Controversy on the Identity of the Occupants of Tomb II», *Τεκμήρια* 9, 2008, σ. 91-118.
7. Hatzopoulos M.B., *La Mort de Philippe II: Une étude des sources*, Ἀθήνα 2018.

Philip II King of the Macedonians and the rise of the Macedonian Kingdom

Miltiades B. Hatzopoulos

Academy Member

National Hellenic Research Foundation (N.H.R.F.), Institute for Greek and Roman Antiquity (K.E.R.A.)

Themes in Archaeology Magazine 2018, 2(3): 408 - 427

In the twenty-four years of Philip II's reign Macedonia, until then a weak kingdom on the margins of the Greek world, became the most powerful state not only of Greece, but also of South-Eastern Europe. Philip trebled his kingdom; vanquished and subdued Illyrians, Paionians, Thracians and Getae; had himself elected head of the Thessalian state and succeeded in having himself recognized as the leader of the confederation of Greek states and the generalissimo of the Greek Alliance in the war against Persia. According to a contemporary historian 'Europe had never borne a man like Philip son of Amyntas'.

Key words: Macedonia, Philip II, army, political institutions